

Múltaddal valamit kezdeni...¹

Emlékbeszéd a Nemzeti Összetartozás Napján²

Főtisztelendő Urak, Tisztelt Elnök Úr és Polgármester Úr! Hölgyeim és Uraim!

Szentelt földön állunk ma, a hazáért kiontott vérrel megszentelt helyen. Trianon centenáriuma előtt egy évvel mi másról szólhatnánk egymásnak ma itt, mint az önazonosság és az önrendelkezés egymást föltételező, személyiségőrző és közösségmegtartó összefüggéseiről?

Hallhattuk és halljuk országszerte, nem is elégszer, mit veszítettünk Trianonban, s milyen következményekkel járt ez szellemi és anyagi jóllétünkre, nemcsak a miénkre, hanem Szent István birodalmának más nyelvű lakóira nézve is. De ritkán beszélünk arról, s nem nézünk szembe eléggé azzal, ami a gúzs oldásához elsősorban szükséges: az összetartozást akadályozó vagy építő önreflexek történelmi meghatározottságával. A Nemzeti Összetartozás Napján, amellyé ezt a gyásznapot 2010-ben az országgyűlés emelte, engedtessek meg, hogy idén ne a szétszóratrásról, hanem az összetartozás föltételeiről szóljunk!

Hölgyeim és Uraim!

Szentelt földön állunk ma itt. A legnemesebb emberi küzdelem, az örökölt szabadság védelmében önként vállalt életáldozat tragédia annak a közösségnek

TEVELY ARÁTÓ GYÖRGY (1986) történész, levéltáros, a *Hitel* szerkesztője.

- 1 A szerkesztéskor utólag adott cím – amely Szörényi László 1989-ben megjelent azonos című tanulmánykötetével vált a nemzettudatról szóló tudományos közbeszéd részévé – Kölcsey Ferenc Mohács című, 1826-ban írt értekezéséből származik. Érdemes kontextusát bővebben is idézni: „Az embereknek, mint mindig, úgy ma is temérdek szükségük van; s te azt akarod-e, hogy ezeket feledvén, túlvilági álmokba szenderedjenek? Hány milliom és számlálhatatlan ohajtás támad minden percben! Alig van, ki másképpen ne kívánná magának a jelent; s minden kívánat, mely jelenben formáltatik, csak jövődtől várhat teljesülést. Nem látod-e? Jelen és jövő a két fontos tárgy, mely az emberiséget egészen magának foglalja; s itt akarnál-e a te multaddal valamit kezdeni?” KÖLCSEY FERENC: Mohács. In *Kölcsey Ferenc összes művei*, I. [Budapest,] 1960, Szépirodalmi Könyvkiadó. Történettudományi és történetfilozófiai írások, 1218.
- 2 Elhangzott Balassagyarmaton, 2019. június 4-én a Teleki Pál-éremdíj átadásán, a Bethlen Gábor Alapítvány Trianon 99 – Teleki Pál-émlékstjén.

a számára, amelyből kinövekedett, de üdvözítő lelket önt a hazába, amelynek oltárán elégette magát. Balassagyarmat falai között királyi széket tart magának a magyar önrendelkezés évezredes államszervező akaratának eszméje, amelyet civil kurázszi, helyi öntudat és a mulasztás vétkébe nem eső erély győzelemre tudott vinni akkor is – éppen akkor –, amikor az erre hivatott állami struktúrák romjain szinte mindenütt fásultság, dermedtség és iszony fogadta a gyilkos megaláztatást. Ez a város, amely büszkén hordja címerében a Civitas Fortissima jelét, ez a város nevében annak a családnak a tulajdonjogát viseli, amelynek fia, gyarmati Balassi Bálint egy hasonló veszedelemben forgó ország katonája és költőfejedelme volt. A XVI. század alkonyán, amikor a középkori Magyar Királyság természeti és gazdasági ereje végképp kimerült, és a magyar nyelvet beszélő nép a fizikai megsemmisülés máig ható demográfiai pályájára sodródott, a kortársak úgyszintén cserbenhagyva érezhették magukat azoktól az erőktől, amelyek a nemzeti közbizalom megtartó politikai tényezői voltak. A hajdan nagyhírű és erős államiság széthullott falai között egy idegen civilizáció új világot rendezett be, és a nemzet fiainak társadalmi önerőből kellett megtartaniuk azt a talpalatnyi keveset, amin sarkukat és zászlajukat megvethették, és amiről kedvező történelmi pillanatban elrugaszkozhatott a felszabadítás, a területi és civilizációs revízió erkölcsi és politikai lendülete. A szellem olyan erős volt, hogy jelszavát három évszázaddal később a másik keleti zsarnok is meghallhatta: „Ne félj, Sztalin, nem tart ez örökké, 150 év alatt sem lettünk törökké!” Nem lettünk azok, sem Balkánná, amit valójában ide hozott az úgynevezett török hódítás. És nem lettünk Oroszország sem. Magyarország Európa maradt, megtartotta maga választotta nyugati peremjellegét, és kulturális arculatát, nyelvét, önképét, társadalmi önszerveződését a világtörténelem leghosszabb civilizációs szembenállása, a kereszténység és az iszlám Nagy Károlytól napjainkig tartó frontján is megtartotta, és soha eddig meg nem tagadta. Európához kötötte magát, s ez a szellemi–lelki kötelék erősebb volt a nemzetvédő funkcióitól időnként visszavonuló vagy birodalmi tudatoknak meghódoló állami politika gyöngeségeinél.

Mert a magyar nemzet abból a történelmi sajátosságból eredően, hogy önrendelkezéséért hosszú évszázadok óta, jószerével létezésének kezdetétől fegyverrel és szellemmel rendszeresen küzdeni kényszerül birodalmak és elvi despotizmusok ellenében, legbelső kultúrtörténeti lényegévé változtatta át az európaiság legfontosabb védjegyét: ami nem más, mint a szuverenitás egyéniségképző erejének tisztelete. A magyar jogfejlődés magán- és államjogi része egyaránt az önkormányzatiság alapján állt, a magyar kultúra pedig mindig társadalmi ügy volt azóta, hogy közösségi értelemben létezik. Így beszélhetünk magyar nemzetről azokban az évszázadokban, Balassiéban és Zrínyiében is, amikor mások csupán a birodalmiság vagy etnikai jelleg egyaránt önkormányzatiság nélküli, szabadságot távolról sem ismerő állapotai közt éltek.

És így értelmezhetjük azt a felháborodást és dacot is, amely a csehkiverés emléktáblájáról a mai olvasóra is lesüt. Ennek a táblának a szövegét, amely a városháza falán olvasható, érdemes magunk elé idéznünk:

In memoriam 1919. jan. 29.

Magyarország jövőjére messze kiható esemény
örök emlékét hirdeti e tábla.

1918. év őszén kihullott a magyar nemzet kezéből a kard, és leáldozott a harcos nemzeti becsület.

Népek, melyek évszázadokon át félték a magyart, szertetépték Szent István birodalmát.

Azokban a nehéz időkben, midőn nem volt a magyarban férfierény, akarat és öntudatos erő,
egy hely volt csak széles e hazában, melynek népe a fegyver erejével akart és tudott is
ellent állni a betolakodónak.

Örök dicsőség a harcban részt vett katonáknak, Balassagyarmat vasutasainak és polgárainak,
kik 1919. évi január hó 29-én Balassagyarmatról kivertek a cseheket, és ezzel a hősi ténnyel
egy darab magyar földet mentettek meg a magyar hazának.

Emlékezetül az élőknek és a jövőkor nemzedékeinek áll itt

kőbe vésve azoknak neve,

kik életüket és vérüket adták e harcokban a hazáért.

Nagy József szakaszvezető

Dancsok Ferenc tizedes

Virág Lajos őrvezető

Czakó Balázs katona

Rózsa András vasutas

Petrovics András vasutas

Vancsó József polgár

Havai József polgár

Hrubecz Márton polgár

Weisz Sándor polgár

A pátosz által mentett történeti tévedést nem számítva (mert – amint a polgármester úr is megjegyezte – nem ez volt az egyetlen hely, ahol fegyvert fogtak a betolakodók ellen) két mondat tűnik szembe tragikus erővel a szövegből:

„leáldozott a harcos nemzeti becsület”, és

„nem volt a magyarban férfierény, akarat és öntudatos erő”.

Ez a két mondat szemrehányást, sőt szembenállást sugall. Szembenállást a tábla állításának idejéből nézve a múlttal és egymással is – a magára hagyott, a közös igazság védelmében magányosan küzdő, árva és elárult hősiesség tragédiája zúg belőle. Miért?

Ma, a Nemzeti Összetartozás Napján ezt a kínzó ellentétet ne hagyjuk figyelmen kívül, amikor közösségiség, önrendelkezés és önazonosság összefüggéseire emlékeztetjük magunkat!

Hiszen nem tagadhatjuk: Trianon óta is sorjáznak történetünkben azok az útvesztők, amelyek az egyéni hősiesség fölemelő példái ellenére is kényszerpályára állították országunkat és nemzetünket. Magunkra hagyatottságunk tengernyi kínjáról nem akarok ma beszélni, hiszen hol kezdjük, hol végezzük a háborúban elesett, munkatáborokba hurcolt, 1956-ban szétszóródott, kitelepített, anyanyelvhasználatában máig szorongatott, az erőszakos tévesztésben megnyomorított százazrek panaszát?! A művelt világ szeme láttára tomboló diktatúra a gulyáskommunizmus viszonylagos jólétével és ennek föltételével: 1956 kollektív drámájának kibeszélhetetlenné tételével együtt leültette a fölkelői haj-

lamú nemzetet a televízió képernyője elé, és megtörte a harcos nép szolidaritásérzékét. Így a rendszerváltozás legutóbbi lehetősége alighanem fölkészületlenül érte Magyarországot.

Meggyőződésem szerint ezért elsősorban nem a külső nyomásra, hanem azokra az önemésztő belső útvesztésekre kell ma odafigyelnünk, amelyekre a maguk idejében elmulasztottunk igazságosan válaszolni, s emiatt máig megosztják a nemzeti emlékezetet, újra és újra gyűlölködő táborokra vagy apatikus tömegre és egyoldalúan elkötelezett kormányzói akaratra osztva a nemzetet. Ma nekünk sokkal inkább erről kell beszélnünk, mert ha van valami, ami az önrendelkezés felszabadító erejének, a nemzet lelki fölemelésének útjában áll, az saját magunkon vágott sebeinkkel kapcsolatos kegyetlenségünk, részvéttelenségünk. Az Ady által elkiáltott belső útvesztés nem egyéb, mint méltatlanság az idő kihívásához. És így van: nem volt méltó 1920-ban a romjaiból föltápaszkodó magyar államiság az ősapák örökségéhez akkor, amikor eltúrta, hogy a vörösterorra fehérterror válaszoljon,³ és azóta is hol egyik, hol másik véglet szimbólumokba öntésén s ezzel a közös kín megkisebbitésén fáradozik ahelyett, hogy a kiengesztelődés föloldozásában keresné a jogos elégtétel megtisztító lehetőségét. Nem volt méltó a magyar állam a nemzetet újjászülő reformkor és 1848/49 szelleméhez akkor, amikor majd egy évszázadon keresztül csak szűkítette a választójogot 1848 törvényeihez képest, kirekesztve a magyarul beszélő egyszerű nép nagyobb részét is a politikai jogok szabad gyakorlásából és az öntudatos, honszerető állampolgárrá válás útjáról. Nem volt méltó a magyar politika a történelem kihívásaihoz a két világháború között, amikor a kulturális elit folytonos jelzései ellenére egy kasztrendszerhez hasonlító, szociálisan égbe kiáltóan igazságtalan társadalmi berendezkedés reformjának érzéketlen halogatásával tömegek hitét vette el a keresztény és nemzeti jelszavak örök igazsága mögül. És méltatlan volt 1848 szelleméhez az a magyar állam is, amely – nekünk is, itt a Teleki Pál-esten is ki kell mondanunk – több százezer, faji alapon megbélyegzett honfitársa elpusztítása fölött minimum szemet hunyt, hogy aztán kényszerűen viselje máig az utolsó csatlós bolsevik rágalmát a világ népeinek nyilvánossága előtt. Akkora társadalmi feszültséget engedtünk fölhalmozódni a szabad államiság idejében, 1944-ig a magyar nemzetben, hogy a német megszállás, majd az orosz letarolás és bolsevik diktatúra idején, amikor államiságunk és nemzeti létünk is elveszítette szabadságát, egyenesen csodaszámba megy, hogy 1956-ban milyen világgraszoló áldozatra és szolidaritásra volt képes a szabadságért ez a nép. És most, Trianon 100. évfordulójának küszöbén ráadásul azt is ki kell mondanunk, mert statisztikailag nyilvánvaló: a revízió etnikai alapú esélye számunkra és gyermekeink nemzedéke számára a magyarlakta területek drasztikus összezsugorodása miatt szintén elveszett. A Trianonban elcsatolt 190 ezer km²-ből alig 20 ezernek a lakossága vallja magát többségében

3 Akkor is, ha a vörösterrot állami támogatottsága felől nézve nem hasonlíthatjuk össze az éppen Teleki által leállított fehérterrorral.

magyarnak. Ez alig 10%-a elvett területeinknek. Szédítő tény, de tény. Az etnikai elvre hivatkozó revízió esélyének igazságalapja elfoszlott lábunk alól.

Végzetesen beszűkült területi kiterjedés, rossz nemzetközi hír és emlékezet, belső megosztottság és apátia. Így is lehet látni azt, ami a napi politika rikkancs sikereivel rózsaszínűnek hazudható.

Amíg ezekre s az emléktábla szövegében is rejlő, kínzó belső ellentétekre, a szolidaritás hiányára nem találunk a közbeszédben engesztelő és közösségteremtő választ, vagyis nem európai módon, következetesen és igazságosan kapcsoljuk össze önrendelkezésünk és önazonosságunk kérdését, addig nem férünk hozzá Trianon erkölcsi értelmű kiigazításának egyre égetőbb kérdéséhez sem. Engedjék meg, hogy befejezéséppen erre hozzak példát a XX. század egyik nagy költőjétől, Vas Istvántól. 1956 januárjában Vas, aki a 30-as években katolizált, s nagyapját még Weiss Dávid rabbinak hívták, tehát igazán okkal haragudhatott volna a magyarság egyes vezetőire, 1956 januárjában Vas verset írt Teleki Pál miniszterelnökről, az ún. zsidó törvények atyjáról Teleki Pál emlékezte címmel, amelyet Illyés Gyula 1936-os Haza a magasban című hitvallásának párjaként is tekinthetjük, és a magyar sorsirodalom legnagyobb versei közt tartjuk számon. Csak röviden idézek belőle, mert a vers hosszú. Telekiről így ír:

*Hogy tévedett?
De nem volt nála kényesebb:
Ő úgy szólt, hogy elhallgatott,
S mert tudta, hogy szava mit ér,
Azért hozta a véráldozatot.*

A vers vége pedig egy olyan nemzetdefiníció, amelynél megrázóbbat talán a világirodalomban is alig találunk:

*Amit ezer éve mindig csak néhányan
Tudtunk, volt már úgy is, hogy csak ketten-hárman,
Volt már olyan év is, mikor nem élt másban,
Csak az egyetértő szemhunyorításban,
Ami soha nem volt pillanatnyi érdek,
Nem részeg hujjongás, nem áldott tényészet,
Ami soha nem volt, ami csak lehetne,
Ami nincs forgandó sorsnak alávetve,
Ami fel-feltámad tisztultabb agyokban,
Az eladhatatlan, meghódíthatatlan,
Ami még osztályé, párté soha nem lett,
Az a vágy, akarat, az a magyar nemzet
Akkor vele egy volt, s lángja benne égve
Vele együtt hullott a nemesebb éjbe,*

*A tisztább sötétből fel a fényre szállva,
A reményentúli remény magasába,
S hiába takarják hazug feledésbe,
Megnő minden évvel éltető emléke,
S ragyog tizenöt év vérpárás ködéből,
Teleki füstölgő revolvercsövéből.*

A Rákosi-diktatúra által fulladásig elfacsart nemzeti közérzetre Vas István 1956. januárban ilyen gyógyírt kínált: becsületünk oltalma a közös igazságok szolidáris felvállalása felé visz. Tudta tisztelni a halál és ítélet pillanatában új fényvel átragyogott államférfiúi életet, amely képes volt hivatása kihívásával azonosítani saját becsületét nemzete kiáltó sorsával. Ha ezt Teleki és Vas és két évvel később Nagy Imre megtehetette, nekünk is, Hölgyeim és Uraim, szembe kell néznünk az egymás elleni gyűlöletet szülő igazságtalanságokkal és a takargatásukra használt történetietlen képtelenségekkel. Nem tagadás, hanem szaktörténeti helyzetétel és erkölcsi alapú kiigazítás szellemi programja vezet ahhoz az emelkedő nemzethez, a magasban lévő Hazához, amelynek útjai átívelnek a rajtunk és egymáson vágott, behegedhetetlen sebeken, legyenek akár egy százéves rablóbéke csúfos határai vagy a népnemzeti és urbánus szekértáboroknak politikai apátiát szülő, a közügyek iránti érdeklődést demagóg félelemekkel fölcserélő, erkölcsstelenségbe fúló testvérharcai.

Az emelkedő nemzet réges-régen meghirdetett népi programjához, önazonosságunk és önrendelkezésünk kiteljesítéséhez ma Balassagyarmat polgárainak 1919-es áldozatából merítünk erőt. A városháza falán lévő emléktábla utolsó sorával együtt imádkozunk mi is:

„A hősök kiontott vére hozzon áldást és feltámadást a magyar hazára!”